

НАУКОВІ СТАТТІ

*Адамський В. Р.
м. Хмельницький*

«ПРОСВІТИ» ПОДІЛЛЯ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті аналізується діяльність просвітницьких осередків Поділля в контексті реалізації державотворчих процесів періоду Української Центральної Ради. Охарактеризовано основні напрямки державницької праці та продемонстровано практичні результати просвітян у найбільш значимих заходах доби національного відродження.

Ключові слова: Поділля, самоврядування, органи державної влади, український рух, державотворчі процеси, товариства «Просвіта».

З-поміж усіх доробків сучасної історіографії, присвяченій питанням розвитку просвітницького руху доби Української Центральної Ради, державотворчий аспект, мабуть, залишається найменш дослідженим. З огляду на це, автор даного повідомлення ставить за мету проаналізувати на рівні Подільського регіону участь товариств «Просвіта» у різних державотворчих практиках.

Варто зауважити, що на сьогодні не має єдиної точки зору серед дослідників просвітницької тематики на предмет участі культурно-освітніх товариств у політичних процесах. Наприклад, С. О. Масюк наголошує на тому, що захоплення політичними питаннями було притаманне лише «Просвітам» Катеринославщини, Харківщини та Херсонщини, тобто тих губерній, які не увійшли до складу автономної України [1]. Натомість В. Д. Коцюк вважає, що в умовах Української революції 1917–1920 рр. просвітницькому руху не вдалося зберегти свою аполітичність та позапартійність. Товариства опинилися у полі зору багатьох партій. Загалом дослідник виділяє два напрямки роботи організацій: з одного боку, під впливом революційних подій діяльність «Просвіт» стала набувати більш виразного політичного характеру. Вони дедалі частіше об'єднували людей навколо розбудови самостійної української державності, не задовольняючись лише культурно-освітньою роботою. З іншого боку, частина товариств займалася винятково просвітницькою роботою, влаштовуючи загальноосвітні лекції, організовуючи концерти тощо [2].

У цьому контексті слід наголосити, що досвід Поділля демонструє яскравий приклад безпосередньої участі просвітян у загальнополітичних

суспільних процесах. Відразу після повалення самодержавства і відновлення «Просвіт» члени останніх активно включилися у справу формування нових органів влади. Зокрема, вони делегували своїх представників до різних органів державної влади та місцевого самоврядування. На засіданні загальних зборів селян с. Могильна Гайсинського повіту, яке відбулося 23 березня 1917 р., було ухвалене рішення про заснування «Просвіти» та делегування своїх представників до повітового земства [3].

До Вінницького повітового земського зібрання місцева «Просвіта» делегувала також двох своїх представників, обраних на засіданні 3 квітня 1917 р. Ними стали І. М. Шульга та М. О. Вітвицький [4]. Просвіт'яни брали участь і в делегуванні представників від Союзу Подільських українців [5].

На початку червня 1917 р. Кам'янецькі просвіт'яни делегували своїх представників до Ради об'єднаних громадських організацій міста, коли в останній відбувався процес реорганізації [6]. У цей же час була зроблена спроба увести представників від «Просвіти» до складу виконавчого комітету Подільської губернської ради громадських організацій. Однак загальне зібрання ухвалило, що виконком має формуватися винятково із представників від повітів та селянства. З огляду на це Г. Солуха та В. Приходько не могли балотуватися як кандидати [7].

Подільська «Просвіта» виступила одним із засновників Подільської губернської української ради [8].

На український з'їзд у Вінниці, що планувався на 5-6 травня 1917 р., запрошувалися по одному представникові від товариств «Просвіта». Форум мав розглянути найбільш актуальні питання щодо розвитку національної справи [9] та обрати губернську і повітові Українські ради. Окремим питанням мало бути розглянуто делегування чотирьох представників від Поділля до складу Центральної Ради [10].

Свого представника «Просвіта» делегувала до Подільської губернської управи. Ним виявився викладач Могилів-Подільського комерційного училища С. Іваницький. У листопаді 1917 р. він з головою поринув у бурхливу освітянську діяльність. Зокрема, йому вдалося організувати губернську і повітові учительські профспілки, курси українознавства для вчителів. Активно займався питанням подальшої українізації навчальних закладів, добивався видання українських книг для новостворених шкіл. Разом із тим, брав участь у всіх педагогічних з'їздах Центральної Ради [11].

Загалом після Лютневої революції співпраця земств та «Просвіт» набула масового організованого характеру. Насамперед, вона проявилась в обранні до складу земських рад багатьох членів місцевих осередків «Просвіт». Показово, що чимало дослідників спеціально підкреслюють винятково важливу роль «Просвіти» в демократизації земського самоврядування [12].

Переломним моментом у стосунках земських самоврядувань з осередками «Просвіти» можна вважати осінь 1917 р. Саме у вересні цього року на з'їзді «Просвіт» було ухвалено рішення, згідно з яким представники місцевих осередків мають надавати земствам допомогу в якості інструкторів культурно-просвітницької роботи, земських лекторів, сприяти розвиткові земського друку тощо [13].

Окремі товариства «Просвіта» брали участь у місцевих виборах. Природно, що найбільш активними в цьому відношенні виступали просвітницькі осередки Вінниці та Кам'янець-Подільського. Ознайомившись із новими виборчими законами, представники української інтелігенції постаралися увійти в контакт з широкими верствами робітників та міщан з метою координації дій та можливого блокування. Планувалося, що Вінницька губернська рада можливо скличе з'їзд міщанства усіх міст Поділля [14].

Свій список кандидатів у гласні міської думи виставив Ольгопільський просвітницький осередок. Щоправда, депутатський мандат виборов лише один представник із списку [15]. Проте чимало просвітян було обрано до складу повітових народних зібрань [16].

7 листопада 1917 р. до усіх адміністративних установ Поділля надійшов обіжник за підписом помічника Подільського губернського комісара Г. Степури про необхідність організації співпраці органів влади та просвітніх товариств [17]. Наприкінці місяця він розіслав усім державним та самоврядним структурам циркуляр, в якому стверджувалося: «З огляду на те, що українська мова в межах Поділля проголошена мовою офіційною, прошу зноситись зо мною, а також з громадськими установами, органами місцевого самоуправління і державними інституціями України, по можливості, на українській мові, заохочуючи і привчаючи до неї і служачих Управи. Ті Управи, служачі котрих з тих чи інших причин не знають іще української мови, ласкаво прошу приклась старання до вивчення принаймні хоть місцевої народної мови, на цій же мові вести балачки з українською людністю, в інтересах взаємного розуміння. З свого боку, можу радити для вивчення літературної української мови звертатися за підручниками до місцевих українських товариств просвітнього характеру («Просвіта»), рівно ж і у київські українські книгарні. Хтіло б ся бачити у всіх офіційних установах (присутствіях) України замість царських портретів образ великого революціонера, страдальця і співця України і Всеславянства, оборонця землі і долі народньої – Тараса Григоровича Шевченка, Грінченка, Куліша та инш. письменників, а також портрети героїв Української історії, історичні малюнки і т. п. На портрети царів затрачалися чималі народні кошти. Я пропоную по змозі прикрашати насамперед присутствія величними портретами Шевченка, мальованими на полотні

олійними фарбами у відповідних рамах. Такі портрети можна дістати з г. Миргорода на Полтавщині від д-ія Самойловича (адрес: Миргородська повітова міліція). Коштує 30 кор. без пересилки. Розмір 16x12 верш. Дешевші папірові портрети (у п'ять фарб) можна виписувати із книгарні «Час» (Київ, Велика Володимирська вулиця) або ж «Українська книгарня» (Київ, Безаківська). Коштують 1 р. 50 к.» [18].

12 грудня 1917 р. Г. Степура цікавився думкою Брацлавської «Просвіти» щодо призначення на посаду повітового комісара. Він просив також рекомендації кандидатури на посаду помічника комісара [19].

20 квітня 1918 р. Новоушицький повітовий комісар звернувся з проханням до губернського комісара призначити помічником повітового комісара члена партії українських соціалістів-революціонерів Я. Гаманюка. Губернський комісар на це відповів, що буде мати співбесіду з кандидатом лише після того, як на його призначення дасть добро місцева «Просвіта» [20].

Товариства «Просвіта» масово брали участь в організації заходів, які мали виразно державотворчий характер. Так, у березні 1917 р. просвітяни містечка Оринина Кам'янецького повіту організували українську маніфестацію за участі близько 6 тис. місцевих жителів та мешканців сусідніх сіл. Після проведеної панахиди по Т. Шевченку, учасники масового зібрання виступили з палкими промовами про творчість Кобзаря. Після цього маніфестація з національними прапорами і портретами Шевченка вирушила до місцевої школи, співаючи гімн «Ще не вмерла Україна» і Шевченків «Заповіт». Тут просвітяни також провели мітинг [21].

Наприкінці березня 1917 р. просвітяни Поділля виступили із закликом підтримати власною участю Національний конгрес України. Вони написали до редакції газети «Нова Рада» телеграму, в якій, звертаючись до подолян-українців, просили «численно приїздити на Український конгрес ... щоб одночасно обговорити справи Поділля» [22]. Це звернення мало певний відгук серед просвітян. Принаймні, нам достеменно відомо про особисту присутність на формі В. Приходька, О. Пашенко, Н. Григорієва та ін. Двох своїх представників відрядили на конгрес просвітяни містечка Янова Подільської губернії [23].

Товариства «Просвіта» залучалися до збору коштів на Український Національний фонд [24]. З обґрунтуванням потреби збору коштів у місцевій пресі виступив Д. Маркович. Він, зокрема, писав: «Українська Центральна Рада», що керує усіма нашими справами по всій Україні, знайшла потрібним призначити один день, у який вся би Україна прийняла жваву участь в організації «Українського Фонду». Всі ми давно почуваємо необхідність мати такий фонд, себто основу грошову. І справді, наш вільний розвиток тільки що починається; досі, як іронічно казав Шевченко, все

мовчало, бо благоденствовало. Ми з неволі мовчали й час настав і нам знати, вчитись, читати, єднатися, організуватися. Нам забороняли друкувати на нашій мові, тому тепер брак книжок, а попит надзвичайний. Люд просить книжки, а її немає. Нам потрібні десятки мільйонів книжок. На се потрібні кошти, гроші. Бумага (папір) дорога стала, друкування ще дорожче, працівників друкарського діла мало й тому треба платити за працю дорожче, треба завести свої друкарні, а їм і ціни не закладуть. Треба великих коштів на се народне, велике, необхідне діло. Центральна Рада мусить не тільки сама працювати, а ще й допомогти губернським Радам – знову кошти потрібні. Незабаром будуть вибори до Установчих Зборів – потрібні люде-знавці у сіх справах, які виїхали б на села й до міст, щоб допомогти, навчити як і що треба робити; цім людям треба платити, подорожні втрати вернути й т. инш. І знову, і знову потрібні гроші, кошти. Та що й казать. Самі читачі добре знають, що нічого не зробиш без грошей, вони потрібні на кожному кроці. Таким чином треба зібрати великі гроші і закласти «Український Фонд» [25].

За досить короткий час після заснування просвітницького осередку в с. Привороття Ушицького повіту активістам вдалося зібрати на Національний фонд 48 карб. [26]. Активно збирали кошти на Національний фонд у Кам'янці-Подільському. На українській гулянці, що відбулася на початку травня 1917 р., було зібрано кошти [27]. Над вирішенням цього питання працювали й просвітяни Проскурівського повіту [28].

Активну участь просвітяни брали у засіданнях різних форумів. Зокрема, на Єпархіальному з'їзді делегатів од духовенства і парафіян Подільської губернії, де розглядалися важливі питання державно-церковних відносин на новому етапі суспільного розвитку, виступили К. Солуха та В. Приходько. Голова Подільської «Просвіти» йшов до трибуни під гуркіт оплесків. Його промова була надзвичайно щира і зробила велике враження на присутніх. Згадавши про ті темні часи, що вже минулися, К. Солуха перейшов до відносин між інтелігенцією, народом та духовенством: «Я спочуваю вам, пастирі, що ви не могли робити те, що вам серце казало. Ви були сковані по рукам і по ногам. Я вітаю вас, яко пастирів вільної української Церкви. Я підкреслюю те, що Церква повинна бути національною. Мені здається, ... від церкви, що ми не сподівались. Це було не через те, що ми не вірили. Ні, ми бачили в церкві такі хиби, що не могли до неї прийти. Мені здається, що коли ми витворимо Українську Церкву, до нас вернуться старі золоті часи. Мені здається, що ті часи дуже були важні. Згадайте, що тоді пастирь був герой. Тільки тоді церква буде вічна й «врата адові не одоліють її» [29]. Пошли нам, Боже, сили витворити таку вільну українську церкву. Пошли і вам, Боже, мирянам здобути в вільній Україні вільну церкву. Пошли нам, Боже, всім мир і тишину».

В свою чергу, В. Приходько зробив доповідь про засідання та ухвали Національного конгресу [30]. Його виступ також виявився досить яскравим, влучним та зрозумілим для селян. Коли вони згадували про нього, то завжди додавали: «Спасибі йому, що він нам все розказав». Крім того, після промови Віктора Кіндратовича «геть зникли речі ворожі українству» [31].

Просвітяни брали участь у Дунаєвському волосному українському з'їзді, який був скликаний за ініціативою Ради українського військового клубу ім. П. Полуботка при 290 пішому запасному полку. Від імені просвітян форум вітав Бесараба як представник Могилівської організації та учитель Бойко від Дунаєвської «Просвіти» [32]. Просвітянські виступи лунали під час відкриття українських учительських курсів у Могилеві-Подільському [33].

9 травня 1917 р. українська маніфестація відбулася в містечку Дунаєвці, організована філією товариства Українського військового клубу імені Полуботка при 290 пішому запасному полку спільно з місцевою «Просвітою» та Могилівським селянським товариством. Перед її початком на площі біля військової церкви була відслужена панахида по «борцям, павшим за свободу» і батькові Тарасові Шевченкові». Маніфестація обійшла не тільки містечко Дунаєвці, а й с. Могилівку та Застав'я. По дорозі слідування учасники співали «Заповіт» та «Ще не вмерла Україна». У численних виступах промовці говорили про необхідність широкої автономії для України, аграрні питання та ін. [34].

Велику організаційну роботу до участі в маніфестації у Вінниці 11 травня 1917 р. провели просвітяни с. Лука-Мелешківська [35]. Було куплено матерію на виготовлення національного прапора та підготовлено до виступу селянський хор. Загалом у Вінницькій маніфестації товариства «Просвіта» були представлені достатньо вагомо. Організаційна робота була проведена велика. Захід здивував не лише тих, хто дивився на українську справу як на вигадку «кучки інтелігенції», але й самих безпосередніх організаторів. Хоча похід був призначений на одинадцять годину, уже після восьмої почали масово збиратися люди. «Здалека натовп мав величний вигляд: Жовто-блакитні прапори розвивалися на легенькому вітрі над морем людських голів. Яких тут тільки прапорів не було: Селянство, Робітництво, Військо, Духовенство, всякі організації, а на чолі всіх Подільська Губернська Національна Рада. В 11 годин до Вознесенської церкви прибули духовенство з мирянами од всіх церков города з корогвами, іконами і силою національних прапорів з ріжними написами. На площі коло церкви всім духовенством одправлено молебень Святим Кирилові і Мефодієві. Перед молебнем священик Жоткевич сказав гарну промову, в котрій вияснив значіння свята. Після молебня сказали промови до народу

Голова Губ. Ради Д. В. Маркович і товариш голови д-р Стаховський. Після промов члени Губ. Ради сіли з своїм прапором в автомобіль, прикрашений маленькими прапорами і помаленьку рушили в похід, а за ними пішли всі інші організації і групи: Військо, Духовенство, «Просвіта», Городські служачі, Школи, Кооператори, поштові служачі, селяне з близьких сіл і пригородів і всякі інші організації. Широка вулиця на замістю не вмещала в собі того величного і пишного людського потоку, а коли вийшли в город, то заповнили вщерть Миколаївський проспект. Вінниця ще з роду не бачила такого людного походу» [36], – писала з цієї нагоди «Нова Рада».

Маніфестація тривала до четвертої години дня. Впродовж усіх заходів проводився збір коштів на Український Національний фонд. Після походу на бульварі був влаштований мітинг. Деякі з промовців так гарно виступали, що багато з присутніх витирали сльози. Що характерно, під час мітингу до слова просилося багато селян. До пізнього вечора все місто мало святковий вигляд. «Українська стихія, що пройшла в цей день по улицях, що сколихала повітря своїм співом і музикою, показала і друзям, і ворогам, і тим, що байдуже чи безнадійно дивились, на українську справу, що народ Український не вмер, що він живе і що сили його не вичерпні. І народ цей ясно й рішуче заявив, через всіх своїх промовців, свою волю: Нехай живе Вільна Україна! Нехай живе федеративна-демократична Російська республіка! А відповідь десятки тисяч голосів гукали: Слава! Слава ж тобі Українська велика Демократична нація! Слава тобі, борцеві за волю!» [37], – такими словами закінчував свій репортаж про цю подію автор «Нової Ради».

За ініціативи просвітян м. Бара також була влаштована маніфестація, в якій брало участь багато селян. Під час заходу місцеві активісти виступали на сучасні проблеми [38].

18 квітня 1917 р. влаштували маніфестацію просвітяни с. Могильна Гайсинського повіту. Її учасники пройшли по селу з українськими прапорами та портретом Т. Шевченка. Біля церкви була відслужена панахида по Кобзарю та декілька промовців виступили з промовами про його життя та творчість [39].

15 травня 1917 р. численна маніфестація відбулася в с. Вороновиця. До свята долучилися жителі п'ятнадцяти сіл, що прилягали до населеного пункту. Під час урочистостей була відслужена панахида по Т. Шевченку та борцями за свободу. Дівчата у національних костюмах проводили збір на Український національний фонд [40].

Велика маніфестація була проведена в містечку Янові за участі членів товариства «Просвіта» та робітників залізниці. Спочатку всі зібралися біля церкви. Вінницький часопис «Свободний голос» так описав початок дійства: «Коло першої години дня робітники-українці залізниці, більша

частина котрих була одягнена по національно-українському, піднявши жовто-блакитний прапор, двинулись із своєї ст. Холоневська до церкви. Коло школи до них присоїдинився селянський хор і два селянських прапора. Процесія прийняла такий вид: впереді усіх їхав на коні парубок, за ним несли три жовто-блакитних прапора, вслід за котрими ішов співочий хор і селяни. Позаді усіх бики тягнули віз, на котрому сиділи парубки. Більша частина маніфестантів була одягнена по національному. Дорогою хор співав «Ще не вмерла Україна». Процесія остановилась коло церкви. Тут проспівали «Ой, ти, Боже, милосердний» і потім всі ввійшли в церкву, де пан-отець м. Янова відслужив по Т. Шевченку панахиду. Перед панахидою він звернувся до селян з промовою, в котрій розказав біографію Т. Шевченка і велике значення його діяльності» [41].

Після панахиди присутні вийшли на вулицю і пішли по селу. Їм назустріч вийшли поляки із своїми національними прапорами. Виконавши гімни обох народів, до присутніх із словами вітання звернувся ксьондз Буяльський, а потому учасників маніфестації вітали пан-отець Гадзінський та Благодір. Закінчилася хода мітингом, на якому було ухвалене рішення щодо відправлення вітальної телеграми на адресу Української Центральної Ради [42].

Як тільки стало відомо про оприлюднення Всеукраїнським представницьким органом І Універсалу, місцеві організації Могилева-Подільського, зокрема просвітяни, вирішили також організувати маніфестацію. Вона відбувалася в два етапи. «23 червня почався в Могильові-Подільському другий повітовий селянський з'їзд, на якому з самого початку було зроблено повідомлення про те, як і з кого складалася Українська Центральна Рада, розказано про постанови Першого Всеукраїнського Селянського З'їзду, а також Військового З'їзду і оголошено самого Універсала, під час читання якого учасники З'їзду встали. Після промов на З'їзді винесено резолюцію цілком підтримувати постанови Першого Всеукраїнського Селянського З'їзду, а щодо Універсала, то ухвалено вважати Центральну Раду вищою інституцією на Україні, якій безумовно повинен коритися весь український народ і через яку повинні проходити до народу всі розпорядження Тимчасового Російського Правительства. Ухвалено також послати від імені З'їзду Центральній Раді привітання, а національний податок признати обов'язковим в тім розмірі, в яким визначають волостні та сільські зібрання, але не менше, як по 10 коп. з десятини» [43], – так охарактеризувала ситуацію на першому етапі газети «Нова Рада».

На другий день власне відбулася сама маніфестація, в якій взяли участь як учасники з'їзду, так і різні громадяни – просвітяни, робітники, солдати місцевого гарнізону, селяни з найближчих сіл. Біля дванадцятої години дня на площі відслужили панахиду «з багатоліттям Українській Централь-

ній Раді, Військовому Генеральному Комітетові і всьому Українському народові, Тарасові Шевченкові і всім полегшим борцям за долю Рідного Краю», після чого прочитали текст Універсалу. Далі з промовою виступив священник з с. Серебринця Є. Госачинський. Ось як «Нова Рада» передає цей фрагмент урочистого заходу: «Встали до вільного життя діти України, – казав о. Госачинський, – народ український хоче жити і буде жити, він знайшов себе, він пізнав себе, хто він, знайшов свою матір – Рідну Україну і зрозумів, чим він був і чим повинен бути». З глибоким почуттям слухав народ цю промову і коли пан-отець Госачинський на закінчення сказав: «Мати наша Україна прийми, привітай своїх вірних синів і прости, прости всім тим, котрі грішили перед тобою, котрі зневажали тебе і себе через свою несвідомість, темноту і ті тяжкі кайдани, які були на нас і прийми до себе всіх, як рідних діток і настав їх на шлях правди», то сльози пустились і в промовця, і в слухачів, а дружне «Слава Центральній Раді» залунало на всю площу» [44].

На завершення учасники маніфестації проспівали «Ще не вмерла Україна» та «Заповіт». Під час проведення заходу ініціаторами було зібрано понад 125 карб. на потреби Подільської губернської української ради.

Двохтисячна маніфестація за участі просвітян відбулася у Смотричі. З промовами на ній виступили вчитель місцевої школи Іщенко та семінарист Цимбалістий. Цей захід, зокрема, був приурочений приїзду до містечка Кам'янецького повітового комісара П. Блонського [45].

Восени 1917 р. просвітяни Поділля широко відзначали ухвалення Центральною Радою III Універсалу. Зокрема, Кам'янецьке товариство у Пушкінському народному домі влаштувало мітинг-концерт. З цієї нагоди «Нова Рада» повідомляла: «У неділю 19 листопада у Пушкінському народньому домі головою міської «Просвіти» Петровським при участі української трупи, генерального комітету на чолі з членом Української Центральної Ради Іваном Гореміка-Крупчинським було улаштовано український мітинг-концерт, на якому одночасно відбулося урочисте оголошення Універсалу Центральної Ради од 7-го листопада; перед тим українська трупа з власним оркестром музики й хором під жовтоблакитним прапором з національним гімном разом з військом від гарнізону улаштувала парад від городського театру до народнього дому. Універсал оголошено членом Центральної Ради Гореміка-Крупчинським.

Під час оголошення Універсалу публіка гучно аплодувала, а оркестр і хор виконували національний гімн.

Вечером у городському театрі також було оголошено Універсал. Публіки в театрі було повнісінько; перед оголошенням Універсала Гореміка-Крупчинський виступив з промовою і зазначив, що тільки у федеративній російській республіці народ зможе затвердити за собою всі здобутки ре-

волюції і що тільки при самовизначенні народів запанує правда й воля на нашій землі. Оголошення Універсалу публіка слухала стоячи» [46].

Просвітяни зазвичай очолювали шевченківський рух в Україні. «Просвіти» Поділля у справі піднесення національної свідомості українського народу велику увагу приділяли постаті Т. Шевченка, поетична творчість якого об'єднувала різних громадян. Тому є чимало прикладів того, що міськими та сільськими просвітницькими осередками неодноразово ініціювався збір коштів на увіковічення пам'яті Великого Кобзаря, зокрема на облаштування пам'ятників Т. Шевченку. А. І. Машталір спробував виокремити центри Шевченківського руху на Поділлі. До таких дослідник відніс просвітницькі осередки Смотрича, Ярмолинець, Тинної, Браїлова, Гнівані, Печери, Немирова, Вороновиці, Кібліча, Ладижина, Жванчика, Вовковинець, Бершаді, Яніва, Дунаєвець, Голованівська, Верхівки, Оринина [47].

У Вінниці 1918 р. просвітяни, попри вкрай несприятливі суспільно-політичні умови, робили надзусилля, аби вшанувати постать Кобзаря. Прикладом тому є оголошення, яке Рада товариства вмістила у місцевій пресі. «26 лютого (февреля) – роковини смерті Т. Г. Шевченка. Українське громадянство завше в сей день споминало свого великого поета-генія. Шанували пам'ять поета і церковною службою, улаштуванням відчитів, концертами, вечірками і инше. Сучасні події не дали можливости як слід вшанувати пам'ять поета в «сем'ї вольній, в сем'ї новій», але конче потрібно пом'янути хоч «не злим, тихим словом». В Вінниці в сей день (26 лютого ст. ст. – понеділок) буде відслужено заупокойну літургію та панахиду в Казанській церкві еп. Пименом та духовенством. Запрошуємо всіх шануючих пам'ять нашого славного Кобзаря на службу Божу в Казанську церкву. Бажано було-б в школах відзначити сей день відчитами, присвяченими пам'яті поета. Хай молоде покоління, будучі громадяни Вільної Народньої Української Республіки, дізнаються про кращого і талановитішого співця долі покривджених. Прохання до всіх установ не забороняти Українцям, бажаючим вшанувати пам'ять поета, прибути на службу Божу» [48].

У період Центральної Ради був започаткований процес перейменування вулиць міст на честь Великого Кобзаря. Наприклад, у Кам'янці-Подільському в березні 1918 р. на засіданні міської думи гласними було запропоновано «для увічнення пам'яті великого українського поета перейменувати Романівський проспект у проспект імені Тараса Шевченка, Олександрівське міське училище – в Шевченківське, а всі Романівські навчальні стипендії – в Шевченківські». Цю пропозицію було одногосно схвалено [49].

Великого значення просвітницькі діячі Поділля надавали справі роз'яснення та популяризації серед широких верств громадянства нових

підходів до вирішення найбільш актуальних питань сучасного суспільно-політичного та соціально-економічного життя. З огляду на об'єктивні причини, ми лише окреслимо основні теми, на яких вважали за необхідне більш ґрунтовно зупинитися громадські діячі.

Д. В. Маркович розтлумачив гасло «Україна для українців». Він перевів російською мовою текст статті на цю тему М. С. Грушевського, яку той надрукував у «Новій Раді». Це була гідна відповідь усім недругам України, які воліли сіяти неприязнь на національному ґрунті, а, як висловився Д. В. Маркович, «уродів із сім'ї шовіністів – ми ігноруємо» [50].

З цілою низкою матеріалів місцевої пресі виступив В. С. Дудич. У центрі його уваги перебували питання необхідності об'єднання революційних сил, військова тема, проблеми українізації школи та значення українських маніфестацій, взаємовідносин Української Центральної Ради та Тимчасового уряду, відношення до Корніловського заколоту та ін. [51].

Колезький радник Г. Шиянов також проявляв активну позицію у виступах в часописах, подаючи тлумачення ролі та змісту нових громадських та державних структур, що були покликані до життя революційним часом. Зокрема, він у спеціальних матеріалах проаналізував завдання земельних та продовольчих комітетів, роз'яснив порядок формування інституту мирових судів та продемонстрував відмінності між різними формами державної влади [52]. Про роль та функції селянських спілок на сторінках «Подільської волі» виступив І. Крекотень [53].

Досить цікаві матеріали опублікував Ю. Щириця. Передусім його хвилювала селянська проблематика, зокрема шляхи вирішення земельного питання, військова тема та значення української пісні у розвитку національної самосвідомості [54].

М. Литвицький також приділив увагу темі становлення української мови, організації початкової ланки системи освіти у м. Вінниці та про порядок укладення миру після закінчення Першої світової війни [55].

Представник товариства «Просвіта» у шкільній раді Вінницької земської управи Г. Тустановський розібрав різну проблематику, пов'язану із виборами до Всеросійських і Всеукраїнських Установчих зборів, та в окремій подачі розглянув специфіку розвитку українського руху [56].

Таким чином, Лютнева революція в Росії 1917 р. започаткувала новий етап суспільно-політичного розвитку, який призвів до розпаду імперського державного комплексу. Уже в березні постали українські громадські структури, які висунули на порядок денний питання національного відродження та здобуття статусу автономії у межах Російської демократичної республіки. На звернення Української Центральної ради цей процес розпочався в усіх регіонах, зокрема на Поділлі. Діяльність провітницьких осередків проявлялася не лише на тих напрямках гуманітарної праці, які

були визначенні статутними нормами, але й у загальних державотворчих програмах. Попри відсутність достатнього фінансування та поступового наростання анархічних тенденцій восени 1917 р., товариствам «Просвіта» вдалося суттєво допомагати державним, самоврядним та громадським структурам у реалізації державотворчих проектів, тим самим формуючи серед жителів краю національно свідомих громадян.

Джерела та література:

1. Масюк С. О. Діяльність товариств «Просвіта» в Україні (березень 1917–1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 1997. С. 125.
2. Коцюк В. Д. Політична діяльність «Просвіт» Правобережної України у 1917–1918 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 48. С. 112.
3. І. М. Заснування Т-ва «Просвіта» в с. Могильна, Гайсинського повіту. *Свободний голос* (ежедневная газета). Вінниця. 1917. 31 марта.
4. Державний архів Вінницької області (далі: ДАВО). Ф. Д–255. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 54.
5. ДАВО. Ф. Д–255. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 53, 55.
6. Вісті з краю. Вибори делегатів. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 14 червня.
7. Вісті з краю. Інцидент на Губернській Раді. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 15 червня.
8. «Просвіти» Поділля в добу Української революції (1917–1920): збірник документів і матеріалів / упоряд., вступ. ст. В. Адамський, Б. Кришук. Кам'янець-Подільський: «Медобори–2006», 2014. С. 44–47.
9. З'їзд. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 12 квітня.
10. Національний Український з'їзд Поділля. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 18 квітня.
11. Баюк М. І. Участь громадських організацій, об'єднань, інтелігенції Поділля в культурно-освітніх перетвореннях 1917–1920 рр. *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: П. Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. С. 6.
12. Стецюк В. Б. Земства та «Просвіти» Правобережної України в період національно-демократичної революції 1917–1920 рр. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: історичні науки I* відп. ред. В. А. Смолій. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т. 15: На пошану професора Л. В. Баженова. С. 160.
13. Там само. С. 161.
14. М. Л. Вибори до міських дум. *Робітничая газета* (орган Бюро Центрального Комітету і Київського Комітету УСДРП). Київ. 1917. 27 травня.
15. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 1115. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 56.

16. Баюк М. І. Участь громадських організацій, об'єднань, інтелігенції Поділля в культурно-освітніх перетвореннях 1917–1920 рр. *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: П. Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. С. 5.
17. Завальнюк К. В. Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на Вінниччині в добу Української революції (1917–1920 рр.). *Матеріали XIV Подільської історико-краєзнавчої конференції [присвяченої 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, 70-річчю визволення Хмельницької області від нацистських окупантів, 50-річчю з часу утворення Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства]* / [С. А. Копилов (співгол.), О. П. Рєснт (співгол.), Л. В. Баженов (відп. ред. та ін.]. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2014. С. 20.
18. Хроника. Циркуляр губернского комиссара. *Известия Винницкой городской думы*. 1917. 26 ноября.
19. ДАВО. Ф. 2734. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 1.
20. Антонишин А. П. Державотворчі процеси на Поділлі в заключний період існування Центральної Ради (лютий-травень 1918 р.). *Матеріали XIII історико-краєзнавчої конференції: [присвяченої 80-річчю від дня народження І. С. Винокура]* / О. М. Завальнюк (гол.), В. І. Войтенко (співголова), Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. С. 381.
21. Машталір А. І. Тарас Шевченко як символ національно-визвольної боротьби українців у 1917 році. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки* / В. С. Степанков (відп. ред.). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський університет імені Івана Огієнка. 2009. Вип. 2. С. 88–89; Баженов В., Баженова С. Шевченкіана у діяльності Подільської «Просвіти» (поч. XX - поч. XXI ст.). *«Просвіта»: минуле та сучасне*: мат. регіональної наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 4 грудня 2013 р. / ред. кол.: В. А. Дубінський (голова), О. Б. Комарницький (відп. ред.), В. В. Полятинчук та ін. Кам'янець-Подільський: «Медобори–2006», 2014. С. 10.
22. Прохання Подільської «Просвіти». *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 29 березня.
23. Хроника. *Свободный голос* (ежедневная газета). Винница. 1917. 7 апреля.
24. Громадяне-українці! *Вісті Кам'янецького Повітового Ісполнітельного Комітета*. Кам'янець-Подільський. 1917. 5 травня.
25. Маркович Д. День національного фонду. *Подільська воля* (часопис соціально-політична та кооперативно-економічна). Вінниця. 1917. 5 травня. С. 3–5.
26. Вісти з краю. «Просвіта». *Народня воля* (щоденна народня газета). Київ. 1917. 3 червня (21 травня).
27. Всякі звістки. *Народня воля* (щоденна народня газета). Київ. 1917. 3 червня (21 травня).

28. Дописи. м. Проскурів (на Поділлі). *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 27 мая.
29. Свящ. Василь Симонович. З'їзд Подільського духовенства й мирян. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 10 мая.
30. Вісти з краю. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 4 мая; Трембіцький А. М. Віктор Приходько – державний, громадсько-просвітницький і культурний діяч (до 120-річчя від дня народження). *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: П. Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 8: мат. четвертого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». С. 207.
31. Свящ. Василь Симонович. З'їзд Подільського духовенства й мирян. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 10 мая.
32. «Просвіти» Поділля в добу Української революції (1917–1920): збірник документів і матеріалів / упоряд., вступ. ст. В. Адамський, Б. Кришук. Кам'янець-Подільський: «Медобори–2006», 2014. С. 43.
33. Вісти з краю. Учительські курси. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 19 липня.
34. Дописи. М. Дунаївці (на Поділлі). *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 25 мая.
35. Село Лука Мелешківська Вінницького повіту. *Подільська воля* (часопись соціально-політична та кооперативно-економічна). Вінниця. 1917. 5 травня. С. 20.
36. Фотієвич І. День національного фонду у Вінниці. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 19 мая.
37. Там само.
38. Вісти з краю. Маніфестація. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 9 мая.
39. Дописи. С. Могильна (Гайсин. пов. на Поділлі). *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 13 липня.
40. По нашому краю. М. Вороновиця. *Свободный голос* (ежедневная газета). Вінниця. 1917. 13 мая.
41. Благодір І. По нашому краю. м. Янів. *Свободный голос* (ежедневная газета). Вінниця. 1917. 17 мая.
42. Там само.
43. К-в Володимир. Лист із Могилева-Подільського. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 6 липня.
44. Там само.
45. Комарницький О. Б. Часописи Української революції 1917–1920 рр. як важливе джерело вивчення освітніх процесів у містечках Подільської губернії. *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: П. Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 8: мат. чет-

- вертого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». С. 57.
46. Проголошення Української Республіки (Од власного кореспондента). *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 23 листопада.
 47. Машталір А. І. Вплив постаті Т. Г. Шевченка на діяльність Подільської «Просвіти» (1917–1920 рр.). *Матеріали XIII історико-краєзнавчої конференції: [присвяченої 80-річчю від дня народження І. С. Винокура] / О. М. Завальнюк (гол.), В. І. Войтенко (співголова), Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. С. 362.*
 48. Шевченкові роковини. *Нове слово* (щоденна політично-літературна газета). Вінниця. 1918. 9 березоля.
 49. Машталір А. І. Вшанування Тараса Шевченка на Поділлі у 1917–1920 рр. *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: П. Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. С. 27.*
 50. Маркович Д. «Тільки-ли для українцев Україна?» *Свободный голос* (ежедневная газета). Вінниця. 1917. 21 априля.
 51. Дудич В. В єднанні – сила. *Подільська воля* (часопись соціально-політична та кооперативно-економічна). Вінниця. 1917. 5 травня. С. 5–6; Дудич В. Небезпека. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 23 травня. С. 4–5; Дудич В. Дві маніфестації. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 23 травня. С. 7–8; Дудич В. Езопові словеса. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 12 червня. С. 6–8; Дудич В. Невдалий твір. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 14 серпня. С. 1–2; Дудич В. Про організації. *Подільська воля* (часопись соціально-політична та кооперативно-економічна). Вінниця. 1917. 5 травня. С. 10–11; Дудич В. Не так склалось – як жадалось. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 28 серпня. С. 3; Дудич В. Зрада Корнілова. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 11 вересня. С. 3–4; Дудич В. Тяжкі часи. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 16 жовтня. С. 3–4.
 52. Шиянов Г. Про нові земельні установи. *Подільська воля* (часопись соціально-політична та кооперативно-економічна). Вінниця. 1917. 5 травня. С. 11–12; Шиянов Г. Хто і як буде купувати хліб. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 23 травня. С. 5–6; Шиянов Г. Новий мировий суд. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 23 травня. С. 8–9; Шиянов Г. Що таке державна (государственная) власть? *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 14 серпня. С. 9–11.
 53. Крехотень І. Що таке «Селянська Спілка». *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 19 червня. С. 6–10.
 54. Щириця Є. Українська пісня, як засіб розвитку національної свідомості. *Подільська воля* (часопись соціально-політична та кооперативно-економічна). Вінниця. 1917. 5 травня. С. 12–13; Щириця Є. До дезертирів України. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 19 черв-

- ня. С. 5–6; Щириця Ю. Голос народу. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 26 червня. С. 6–7; Щириця Ю. Земельне питання. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 10 липня. С. 6–9.
55. Ливицький М. Рідна мова. *Известия Подольского губернского исполнительного комитета*. Вінниця. 1917. 7, 10, 14, 17 июня; Літвицький М. Початкова шкільна освіта в г. Вінниці. *Свободный голос* (ежедневная газета). Вінниця. 1917. 9 июня; Літвицький М. Про мир та хто його укладати має. *Подільська воля* (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. 26 червня. С. 5.
56. Тустановський Г. Про Російські і Українські Установчі збори (Учредительное Собрание). *Подільська воля* (часопись соціально-політична та економічна). Вінниця. 1917. 29 жовтня; Тустановський Г. Доля України. *Подільська воля* (часопись соціально-політична та кооперативно-економічна). Вінниця. 1917. 5 травня. С. 8–10.

*Блажевич Ю.І.,
м. Хмельницький*

«ПОЛЬСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВА» В УКРАЇНІ ТА НА ПОДІЛЛІ (1929-1938 рр.): ФАЛЬСИФІКАЦІЇ І ТРАГІЧНІ НАСЛІДКИ

В статті на основі документальних, історичних та архівних матеріалів висвітлено драматичні події 1929-1938 рр., пов'язані із згоранням політики «коренізації» на українських землях, зокрема й на Поділлі, особливо в польській національній меншині, що вилилось у фальсифікацію діяльності «Польської організації військової» на Поділлі.

Ключові слова: Україна, Поділля, «коренізація», польська національна меншина, фальсифікація, «Польська організація військова».

Актуальність проблеми та стан її вивчення. Актуальність такого дослідження відповідає суті та змісту Указу Президента України про відзначення 80-річчя політичного терору в Україні і становить значний науковий інтерес, хоча окремі аспекти партійно-державної релігійної політики, діяльності окремих конфесій, карально-репресивних заходів існуючого режиму щодо церков і віруючого населення зазначеного періоду, особливо національних меншин України і Поділля, досить ґрунтовно висвітлені у науковій історико-релігійнознавчій літературі, однак низка аспектів цієї проблематики вивчена ще недостатньо, особливо в регіональному вимірі, зокрема й в Подільському регіоні. В історіографії радянського періоду цій проблемі приділялось мало уваги, в основному давалась загальна оцінка